

TATIANA MAYROMATH

ΛΩΡΑ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

SUNDAY WOMEN

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΓΕΩΡΓΙΑΝΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**
OFFICE IN GREECE

futura

SUNDAY WOMEN ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΓΕΩΡΓΙΑΝΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Η ανά χείρας έκδοση αποτελεί συνέχεια της φωτογραφικής/εικαστικής έκθεσης *Sunday Women: Ιστορίες Γεωργιανών οικιακών εργατριών στην Αθήνα*, η οποία πραγματοποιήθηκε πρώτη φορά στον χώρο «Κάμιρος» στην Κυψέλη τον Οκτώβριο του 2021. Η έκθεση, όπως δηλώνει ο υπότιτλος, αφορά τη μεταναστευτική κοινότητα των Γεωργιανών γυναικών στην Αθήνα και την εργασία τους στο πεδίο των υπηρεσιών φροντίδας στα ελληνικά νοικοκυριά. Μια εργασία όπου κυριαρχεί ο θεσμός της «εσωτερικής», δηλαδή της μετανάστριας οικιακής εργάτριας που δουλεύει εσώκλειστη στο σπίτι των εργοδοτών της, φροντίζοντας αρρώστους, ηλικιωμένους, παιδιά: εικοσιτέσσερις ώρες την ημέρα, έξι μέρες την εβδομάδα, με μονάχα μία μέρα ρεπό.

Η έκθεση *Sunday Women* είναι αποτέλεσμα της τριετούς συνεργασίας και έρευνας μεταξύ της φωτογράφου Τατιάνας Μαυρομάτη και της εικαστικού/σκηνοθέτιδας Λώρας Μαραγκουδάκη. Βασικός άξονας της συνεργασίας ήταν η κοινή κατανόηση ότι η εργασία των μεταναστριών γυναικών είναι απαραίτητη για την καθημερινή λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας. Ωστόσο, η ύπαρξη των γυναικών αυτών είναι αόρατη και επισφαλής. Η έκθεση επιδιώκει, από τη μία, να ορατοποιήσει την αθέατη εργασιακή συνθήκη των Γεωργιανών γυναικών μέσα στα ελληνικά σπίτια και, από την άλλη, να τη συνδέσει με δύο εξίσου αόρατες συνθήκες: την αόρατη εργασία των μεταναστών/ριών στη χώρα και την αόρατη ιστορία της εργασίας των γυναικών στον οικιακό χώρο.

Περιλαμβάνει μια σειρά από οπτικοακουστικά έργα που συνομιλούν με τη φωτογραφική συλλογή *Μικρή Γεωργία* της Τατιάνας Μαυρομάτη, η οποία αποτυπώνει τη γεωργιανή κοινότητα σε χώρο και χρόνο εκτός εργασίας, σε στιγμές χαλάρωσης και συνεύρεσης στους δικούς της οικείους χώρους. Γύρω από τη συλλογή, εγκαταστάσεις βίντεο και ήχου επιχειρούν να στρέψουν τον φακό προς την ελληνική κοινωνία και τον ρόλο της στην εκμετάλλευση της εργασίας των μεταναστριών γυναικών στον οικιακό χώρο. Το έργο *Με τα δικά τους λόγια* (σκην. Μαραγκουδάκη & Μαυρομάτη, 2021) παρουσιάζει πέντε συνεντεύξεις με Γεωργιανές γυναίκες που δουλεύουν ή έχουν δουλέψει ως εσωτερικές στην Αθήνα. Ταυτόχρονα, ένα απόσπασμα της μικρού μήκους ταινίας *Εσωτερική* (σκην. Μαραγκουδάκη & Μαυρομάτη, 2022) αναπαριστά την αθέατη καθημερινότητα μιας εσωτερικής οικιακής βοηθού. *Το κάτω* (σκην. Μαραγκουδάκη & Μαυρομάτη, 2021) αποτελεί μια ιστορική μαρτυρία για τη συνθήκη της ψυχοκόρης στην Ελλάδα μέσα από μια συνέντευξη με τη Βούλα Καρβουνιάρη. Η νηπιτική εγκατάσταση *Γραφείο ευρέσεως εργασίας, παρακαλώ*; αποτυπώνει μια σειρά τηλεφωνικών συνομιλιών με πραγματικά γραφεία ευρέσεως εργασίας, τα οποία προμηθεύουν τα ελληνικά

νοικοκυριά με οικιακές εργάτριες. Τέλος, μια σειρά βιογραφικών παρουσιάζουν τις ατομικές διαδρομές των μεταναστριών από σπίτι σε σπίτι, από περιοχή σε περιοχή, ως οικιακοί βοηθοί. Γύρω τους, μπλέκονται φωτογραφίες σπιτιών από όλη την Αθήνα.

Η πρώτη παρουσίαση της έκθεσης στον χώρο «Κάμιρος» το 2021 κέντρισε την προσοχή τόσο του Τύπου όσο και ενός ευρύτερου αθηναϊκού κοινού. Η προσέλευση των επισκεπτών/ριών και η δημοφιλία της έκθεσης ξεπέρασε κατά πολύ τις προσδοκίες μας. Η έκθεση, τελικά, κατάφερε να ανοίξει μια συζήτηση στον δημόσιο λόγο για τη συνθήκη της οικιακής εργασίας στην ελληνική κοινωνία. Τον Απρίλιο του 2022, μέρος της έκθεσης παρουσιάστηκε στην Αθήνα στο πλαίσιο της ομαδικής έκθεσης *Waste/d Pavilion, Επεισόδιο 1ο* (σε επιμέλεια της Προσωρινής Ακαδημίας Τεχνών) στο State of Concept. Επιπλέον, η έκθεση ταξίδεψε και παρουσιάστηκε δύο φορές στο Βερολίνο, στην γκαλερί Künstlerhaus Bethanien το 2022 και στο Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ το 2023, με προτροπή του γερμανικού γραφείου του Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Η έκδοση αυτή λειτουργεί, από τη μία, ως τεκμήριο της ίδιας της έκθεσης —μέσω της παρουσίασης των έργων που συμπεριλήφθηκαν σε αυτή— και, από την άλλη, ως ένα ακόμη πεδίο για την ορατοποίηση των ιστοριών των μεταναστριών γυναικών που συνεργάστηκαν μαζί μας. Παράλληλα, παρουσιάζει την ερευνητική μας δουλειά, τις θέσεις και τις προθέσεις μας τόσο σε καλλιτεχνικό επίπεδο όσο και σε σχέση με το ίδιο το θέμα. Τέλος, επιχειρεί να μεταφέρει ένα μέρος της δημόσιας συζήτησης που πυροδότησε η έκθεση, συμπεριλαμβάνοντας τα κείμενα της Άντζελας Δημητρακάκη και της Φαίης Τζανετουλάκου, τα οποία δημοσιεύτηκαν στον Τύπο.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα την Άνα Κικβάτζε, την Ίνγκα Ζάχου, τη Μανάνα Γκαμπασίτζε, την Τσίουρη Λομοιανίντβε, την Τεόνη, την Τα Γκογκσάτζε και τη Βούλα Καρβουνιάρη που μας εμπιστεύτηκαν τις ιστορίες τους. Ευχαριστούμε ακόμη τη Νίνο, τη Μαντλένα Μαμασακχίσι, τη Λίζα Χουκούα, τη Νάτια Ναταρείοβίλι και τη Βιβή Καλαντζή για την πολύτιμη βοήθειά τους.

Επίσης, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, και ιδιαίτερα τα μέλη του γραφείου της Αθήνας και του Βερολίνου Φοίβη Δαλιάνη και Franziska Albrecht, των οποίων η στήριξη υπήρξε κομβική για την επιτυχία της έκθεσης.

Λώρα Μαραγκουδάκη & Τατιάνα Μαυρομάτη
Νοέμβριος 2023

την ελληνική κοινωνία, αλλά και τις συλλογικές δομές που έχουν οι ίδιες δημιουργήσει για να μπορέσουν να επιβιώσουν μέσα σε αυτό το πλαίσιο.

Η προσέγγιση αυτή ενισχύεται από τη συνέντευξη της Βούλας Καρβουνιάρη στο έργο *Το κάτω*. Το εν λόγω έργο επιχειρεί μια ιστορική σύνδεση μεταξύ της εμπειρίας των μεταναστριών γυναικών που δουλεύουν ως εσωτερικές οικιακές εργάτριες και του θεσμού της ψυχοκόρης, μια φιγούρα της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας που αφορούσε ανήλικα κορίτσια από την αγροτική ύπαιθρο που εργάζονταν αμισθί ως οικιακές βοηθοί, σε συνθήκες σχεδόν δουλείας. Η ιστορία της Βούλας, η οποία δούλεψε χωρίς μισθό πάνω από δέκα χρόνια σε μια ευκατάστατη οικογένεια της ελληνικής επαρχίας, αντανakλά τις εμπειρίες των Γεωργιανών γυναικών όταν περιγράφουν την απώλεια της προσωπικής τους ζωής, την απομόνωση της εργασίας της εσωτερικής και τη διεισδυτική και πειθαρχική εξουσία των εργοδοτών στην καθημερινότητά τους. Υπονοείται εδώ ένα ιστορικό συνεχές, το οποίο έχει ως επίκεντρο την υποτιμημένη οικιακή εργασία των γυναικών εντός της ελληνικής κοινωνίας.

Η μικρού μήκους ταινία *Εσωτερική*, της οποίας ένα απόσπασμα εκτίθεται στην έκθεση, προσπαθεί να αποδώσει ακριβώς αυτή την αίσθηση του εγκλωβισμού που περιγράφουν οι οικιακές εργάτριες στα έργα *Με τα δικά τους λόγια* και *Το κάτω*. Το πεντάλεπτο απόσπασμα δείχνει μια γυναίκα να εκτελεί οικιακές εργασίες σε σχεδόν πραγματικό χρόνο. Η επιμονή στην αναπαράσταση των μονότονων οικιακών καθηκόντων επιχειρεί να δώσει σάρκα και οστά στις περιγραφές των γυναικών και, ταυτόχρονα, να τονίσει την απαιτητική, απάνθρωπη απαίτηση της ελληνικής κοινωνίας για εικοσιτετράωρη οικιακή εργασία από τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες.

Παράλληλα, η νηπιτική εγκατάσταση *Γραφείο ευρέσεως εργασίας, παρακαλώ*; αναδεικνύει το μέγεθος της ζήτησης για παροχή φτηνής οικιακής εργασίας από την πλευρά των ελληνικών νοικοκυριών. Τα αποσπάσματα από πραγματικές τηλεφωνικές συνομιλίες με γραφεία ευρέσεως εργασίας που ειδικεύονται στην παροχή οικιακών βοηθών προδίδουν τους όρους με τους οποίους η ελληνική κοινωνία απαιτεί ένα εύρος οικιακών υπηρεσιών και, συγχρόνως, φέρνει στο προσκίνητο μια ευρύτερη βιομηχανία γύρω από τις υπηρεσίες φροντίδας. Στους τοίχους της έκθεσης, έξι συμβολικά βιογραφικά μπλέκονται με μια σειρά από φωτογραφίες αθηναϊκών σπιτιών. Τα βιογραφικά εξιστορούν τις εργασιακές εμπειρίες των Γεωργιανών γυναικών σε διάφορες γειτονίες της Αθήνας, ενώ οι φωτογραφίες δείχνουν σπίτια διάφορων κοινωνικών τάξεων του αθηναϊκού αστικού τοπίου. Με αυτόν τον τρόπο, επιχειρείται να δοθεί η αίσθηση ενός άτυπου χάρτη της πόλης, στον οποίο αποτυπώνεται η έκταση και η ζήτηση οικιακών υπηρεσιών.

Η ζωή των Γεωργιανών γυναικών στην πόλη καθορίζεται από τον δομικό τους ρόλο ως οικιακές εργάτριες. Η παρουσία τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη

με την εργασία που επιτελούν: με την οικιακή εργασία, με το ελληνικό σπίτι, και άρα με εμάς, ως ελληνική κοινωνία. Οι συνθήκες της ζωής τους δεν είναι ένα απομακρυσμένο εξωτικό θέαμα, αλλά παράγωγο της δικής μας κοινωνικής συνθήκης και της διαχείρισης της εργασίας τους από το ελληνικό κράτος. Με αυτή τη λογική, νιώθουμε ότι η ιστορία των Γεωργιανών γυναικών στην Αθήνα μάς αφορά ως γυναίκες που ζούμε και δουλεύουμε στην ίδια πόλη, και ότι η υποτίμηση της δικής τους ζωής συνδέεται με την υποτίμηση της δικής μας.

Κοιτάζουμε αυτή τη γυναικεία κοινότητα και τις δομές αλληλοβοήθειάς της και μαθαίνουμε από αυτές. Στις σχέσεις των Γεωργιανών γυναικών βλέπουμε κάτι από τις δικές μας φιλίες και δεσμούς με γυναίκες στη δική μας καθημερινότητα, ειδικά σε μια εποχή κρίσης όπου οι σχέσεις αλληλοστήριξης γίνονται όλο και πιο αναγκαίες. Αναγνωρίζουμε ότι η οικιακή εργασία που εκτελούν είναι κοντά στις δικές μας ζωές και ότι κι εμείς ως γυναικεία υποκείμενα δεν είμαστε ποτέ πολύ μακριά από αυτόν τον ρόλο. Ταυτόχρονα, μας χωρίζουν μεγάλες κοινωνικές αποστάσεις, που δύσκολα διανύονται. Η συνθήκη της εσωτερικής και η έλλειψη νόμιμων χαρτιών είναι από μόνες τους τεράστια εμπόδια. Ήταν πολύ δύσκολο για τις γυναίκες με τις οποίες συνεργαστήκαμε να μας συναντήσουν: έπρεπε να βρεθούμε στο ρεπό τους, ανάμεσα σε όλες τις άλλες δουλειές που είχαν να κάνουν εκείνη τη μέρα. Με κάποιες συναντηθήκαμε μόνο μία φορά για τη συνέντευξη και τα υπόλοιπα έγιναν μέσω τηλεφώνου. Η τελική μορφή της έκθεσης αποτυπώνει, κατά κάποιο τρόπο, αυτή την αποσπασματική διαδικασία: προσπαθήσαμε να συνθέσουμε μια αφήγηση μέσα από τη θραυσματική επικοινωνία που είχαμε με τις συμμετέχουσες. Παρόλα τα εμπόδια, όμως, οι ίδιες κατάφεραν να δημιουργήσουν μια ουσιαστική δίοδο επικοινωνίας μαζί μας, μας έδωσαν λίγο από τον χρόνο τους, μοιράστηκαν μαζί μας τις σκέψεις και τις εμπειρίες τους, και, τελικά, ένα κομμάτι των ζώων τους. Τις ευχαριστούμε πολύ γι' αυτό.

Λώρα Μαραγκουδάκη

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

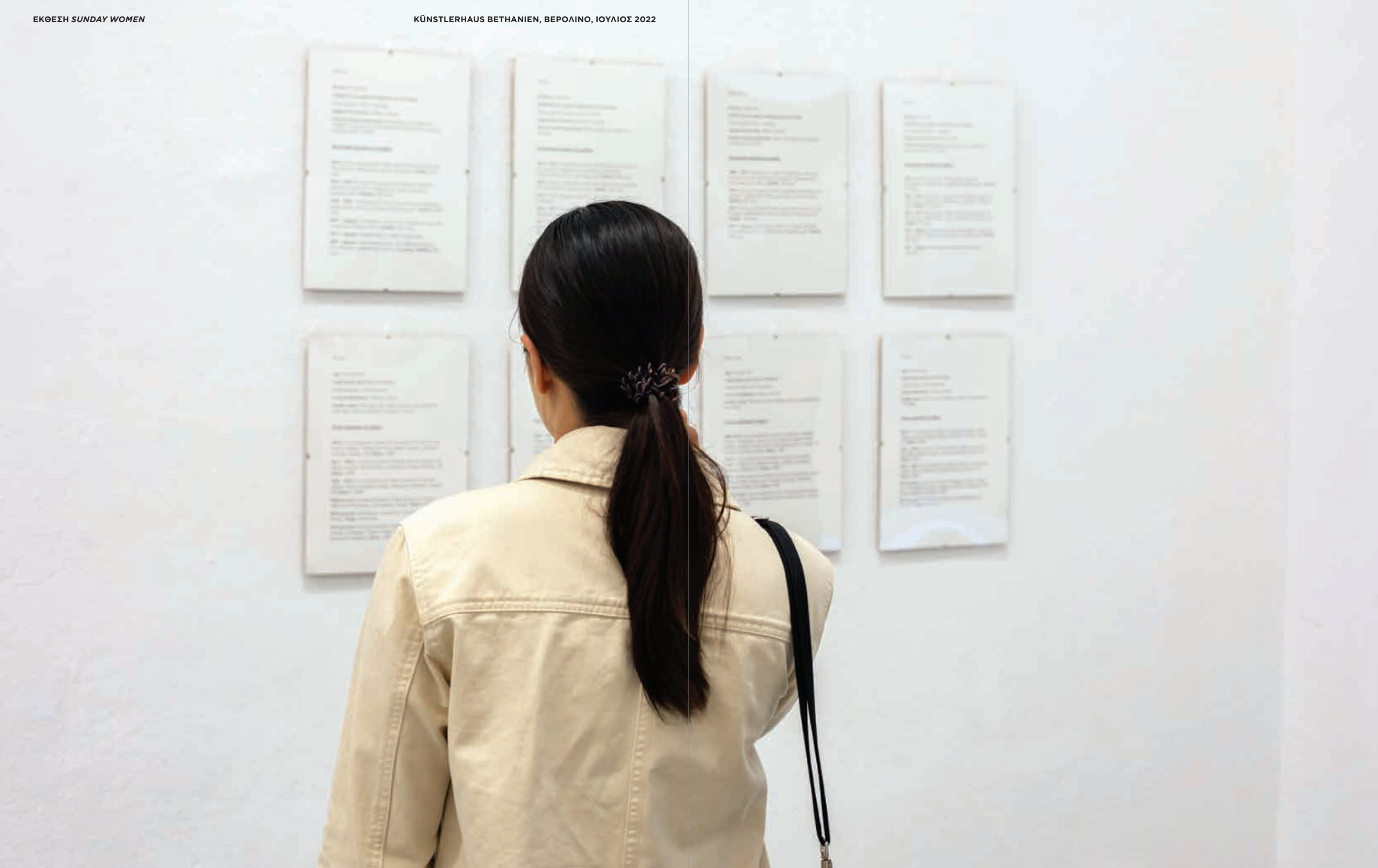
Άντζελα Δημητρακάκη

Πριν

Η έκθεση *Sunday Women: Ιστορίες Γεωργιανών οικιακών εργατριών στην Αθήνα* φιλοξενείται στην αίθουσα «Κάμιρος» στην Κυψέλη, και τα όσα είχα διαβάσει γι' αυτήν στον Τύπο, πριν την επισκεφτώ, την καθιστούσαν ήδη ενδιαφέρουσα — με τον τρόπο που καθίσταται κάπως τυπικά και αναμενόμενα ενδιαφέρουσα μια έκθεση πρακτικών του φακού επικεντρωμένη σε μια «κοινωνική σύμβαση» τόσο αφομοιωμένη στην οργάνωση της καθημερινής ζωής ώστε να περνά απαρατήρητη. Μπορεί οι επίσημες, φασίζουσες πολιτικές να στοχοποιούν ακατάπαυστα τις «μεταναστευτικές ροές» αλλά η καθημερινότητα χιλιάδων «ντόπιων» στην Ελλάδα (όπως και σε πολλές άλλες χώρες) θα κατέρρεε αν οι μετανάστριες που φροντίζουν ηλικιωμένους, αρρώστους, παιδιά, ενίοτε και σκυλιά, εξαφανίζονταν ως διά μαγείας από τα πόστα τους, τα βαθιά χωμένα στο διαμέρισμα της διπλανής πόρτας ή και στο δικό μας. Οι οικιακές αυτές εργάτριες είναι συχνά εσωτερικές: ζουν και εργάζονται στο άδυτο του νοικοκυριού, και είναι on call 24 ώρες την ημέρα για έξι ημέρες την εβδομάδα, με ελεύθερη ημέρα την Κυριακή. Πηγαίνοντας να δω την έκθεση, με αυτή την εξωφρενική υπόθεση μιας μαγικής πλην πραγματικής εξαφάνισης-εξόδου των αορατοποιημένων μεταναστριών στο μυαλό, διέσχισα το κατώφλι της Καμίρου με τη διάθεση που προβλέπεται: πιστεύοντας πως λίγο-πολύ τα όσα θα έβλεπα μού ήταν ήδη γνωστά, και πως αυτό που θα αποκόμιζα θα ήταν, κυριολεκτικά, μια «εικόνα» των όσων ήξερα από την προσωπική μου ζωή και την ζωή της πόλης. Έκανα λάθος.

Μετά

Περιπλανώμενη στον εκθεσιακό χώρο —περνώντας από τις φωτογραφίες του ισογείου στο ντοκιμαντέρ του υπογείου, και συνεχίζοντας στο πατάρι, όπου σε μια γωνία του μια Ελληνίδα ψυχοκόρη αφηγείται στον φακό την ιστορία της, επιστρέφοντας στο ισόγειο για να ξαναδώ τις φωτογραφίες των γυναικών που πια μου φαίνονται οικείες— ένιωσα το βάρος της πραγματικότητας, ιδωμένης «από την άλλη πλευρά», να οριοθετεί τον χώρο και τον χρόνο. Η συναισθηματική φόρτιση που γεννούν οι αφηγήσεις ζωής στην προβολή του υπογείου είναι καταλυτική — και ήταν από τις ελάχιστες φορές που άκουσα μικρά βογγητά απελπισίας να ξεφεύγουν από το κοινό. Το συνήθως απρόσωπο κοινό λειτουργούσε ως κοινότητα σε εγρήγορση. Ήταν από τις ελάχιστες φορές που το δικό μου βλέμμα απόγνωσης για τον καλούμενο «καταμερισμό εργασίας» διασταυρώθηκε με άλλα βλέμματα, θολά από την πίεση να καταπιέσουν την επιθυμία άμεσης έκφρασης — καθώς μια έκθεση προσλαμβάνεται ως δημόσιος χώρος, και υπάρχουν άρα πρωτόκολλα συμπεριφοράς. Ήταν από τις ελάχιστες φορές σε εκθεσιακό χώρο που πίστεψα ότι μοιραζόμουν ό,τι σκέφτονταν οι άνθρωποι γύρω μου, όρθιοι ή καθιστοί στις αραιά τοποθετημένες καρέκλες. Ήταν από τις ελάχιστες φορές που βίωσα μια συλλογική ανταπόκριση σε έναν «χώρο τέχνης».

ΑΝΑ

Στην Ελλάδα ήρθα για να δουλέψω. Χιλιάδες γυναίκες είναι από τη Γεωργία, δουλεύουν σε σπίτια, καθαρίζουν, προσέχουν γιαγιάδες και παππούδες, δουλεύουν σαν νταντάδες. Και έγω έψαξα μια τέτοια δουλειά.

[...]

ΜΑΝΑΝΑ

Ήρθα από την Τιφλίδα όταν ήμουν 18 χρονών. Είμαι τέσσερα χρόνια εδώ.

[...]

ΙΑ

Εδώ στην Ελλάδα είμαι 15 χρόνια.

[...]

ΤΣΙΟΥΡΗ

Ήρθα για έναν χρόνο εδώ. Αλλά έκλεισα 22 χρόνια και ακόμη εδώ είμαι. Όταν χάλασε η Σοβιετική Ένωση και έκλεισαν όλα τα εργοστάσια, εγώ και ο άντρας μου μείναμε άνεργοι. Τα παιδιά μου ήταν μικρά, ήταν 13 και 12 χρονών. Αποφάσισα να έρθω εδώ για να μεγαλώσω τα παιδιά, να μην τους λείψει τίποτα.

[...]

ΙΝΓΚΑ

Εγώ 2000 γέννησα τον γιο μου, 6 Ιανουαρίου 2000. Η μαμά μου έφυγε τότε. Και δυσκολευόμασταν να βγάλουμε τον μήνα, να φάμε, να πληρώσουμε... τις πρώτες ανάγκες μας, δεν μιλάω για πολυτέλειες. Και εγώ δεν μπορούσα να κάθομαι και να βλέπω την κατάσταση μου. Και λέω στη μαμά, τι να κάνω, είμαι σε άθλια κατάσταση. Μου λέει η μαμά, αν μπορείς να αφήσεις το παιδί σε κάποιον, σήκω και έλα.

[...]

ΤΕΟΝΗ

Η πρώτη φορά που ήρθα ήταν το 2009. Θυμάμαι και τη μέρα, 26 Μαΐου. Ήμουν μικρή, 24 χρονών. Είχα τη θεία μου εδώ. Δεν είχα κάποιον άλλο. Και η θεία μου μου είπε αν μπορείς, έλα εδώ, θα σου βρούμε δουλειά να δουλέψεις και να έχεις και τη δική σου προσωπική ζωή.

[...]

ΜΑΝΑΝΑ

Ήθελα να έρθω στην Ελλάδα, ήταν η γιαγιά μου εδώ, πολλά χρόνια, περίπου 16-17 χρόνια. Όταν έγινα 18 χρονών, μου είπε έλα στην Ελλάδα και ήρθα.

[...]

ΙΝΓΚΑ

Είναι πολύ επώδυνο να είσαι σε μια ξένη χώρα, να έχεις αφήσει πίσω σου ένα παιδί που είναι ανάσα σου και να μην το βλέπεις. Να μην έχεις χαρτιά, να είσαι περιορισμένη στην κίνηση και να μην έχεις καμία βοήθεια, ούτε περίθαλψη, ούτε τίποτα! Είσαι κρεμασμένη στον αέρα, αιωρείσαι, δεν πατάς πουθενά!

[...]

ΙΑ

Πολύ δύσκολα εδώ, το 2007, όταν ήρθα. Δεν είχα κανένα, ούτε ήξερα κάποιον, μόνη, μόνη, σιγά, σιγά, κατάφερα να σκεφτώ, να κάνω δύναμη.

[...]

ΑΝΑ

Πρώτη μου δουλειά βρήκα από ένα γραφείο στην Ομόνοια. Με στείλανε σ' ένα σπίτι στην Κηφισιά, για να προσέχω μια γιαγιά και έναν παππού.

[...]

ΜΑΝΑΝΑ

Ήμουν 19 χρονών όταν ξεκίνησα την πρώτη μου δουλειά. Ήταν δυο μωρά, δίδυμα, αγόρι και κορίτσι ενός χρονών.

[...]

ΑΝΑ

Πήγα στο σπίτι με μια μικρή βαλίτσα, χωρίς να ξέρω που πάω, ούτε μίλαγα, δεν ήξερα ελληνικά. Χτυπάω το κουδούνι και μου ανοίγει η κόρη της, η οποία έμενε από πάνω.

[...]

ΜΑΝΑΝΑ

Δούλευα εσωτερική. Στην αρχή ήταν λίγο δύσκολο γιατί δεν ήξερα την οικογένεια, ήμουν σ' ένα άλλο σπίτι που δεν ήξερα και δεν ήξερα και ελληνικά καλά.

[...]

ΑΝΑ

Οι κόρες της ντυνόntonτουσαν ωραία, πήγαιναν για καφέ, για βόλτα. Εγώ καθόμουν σπίτι και πρόσεχα γιαγιά και παππού. Στεναχωριόμουν μέσα μου πάρα πολύ. Σκεφτόμουν ότι όπως δεν έχουμε ίδια τα δάχτυλά μας, έτσι δεν είμαστε ίσοι οι άνθρωποι. Περίμενα πως και πως να έρθει ημέρα Κυριακή, να πάρω το ρεπό μου. Και κάθε φορά που ήταν να βγω έξω, η κόρη της μου έλεγε αν σε σταματήσει η αστυνομία δεν θα πεις ότι μένεις εδώ, ότι δουλεύεις εδώ. Έτσι, κάθε φορά που ήταν να βγω έξω αγχωνόμουν και φοβόμουν, γιατί δεν είχα χαρτιά. Μόλις έβλεπα αστυνομία, φοβόμουν, κρυβόμουν... σκεφτόμουν μη με σταματήσουν, μη με ρωτήσουν. Συνήθισα να μένω μέσα. Αρρώσταινα όταν έβγαινα έξω. Πάθαινα κρίσεις, σαν αγοραφοβία, κουραζόμουν, ένιωθα άσχημα, πάθαινα διάρροια. Σ' αυτό το σπίτι δούλεψα 4 χρόνια εσωτερικά, με μια Κυριακή ρεπό.

[...]

ΙΝΓΚΑ

Είναι πολύ δύσκολη διαδικασία να συνηθίσεις σ' ένα ξένο σπίτι, ένα ξένο περιβάλλον, σε ξένους ανθρώπους. Πρέπει να διαβάσεις ποιοι είναι, τι τους αρέσει, τι δεν τους αρέσει. Να μπεις στον ρυθμό του σπιτιού, και στον ρυθμό όχι μόνο του σπιτιού αλλά και όλων όσων υπάρχουν σ' αυτό το σπίτι. Είναι δύσκολα. Και δεν σκεφτεσαι εκείνη την ώρα τον εαυτό σου, δεν σκέφτεσαι καθόλου.

[...]

ΤΕΟΝΗ

Ήταν πολύ δύσκολα γιατί δεν ήμουν συνηθισμένη να είμαι κλεισμένη σ' ένα σπίτι, να μην γνωρίζω κανένα, να μην ξέρω τη γλώσσα, να μου λένε κάνε αυτό και το άλλο. Ήταν πολύ δύσκολα. Όταν έμαθα τη γλώσσα, πιο εύκολα ήταν αλλά είχα πιο πολλές δουλειές. Δηλαδή όταν καταλάβαινα τα ελληνικά με φόρτωναν με πιο πολλές δουλειές.

Όταν ήμουν 9 χρονών, οι γονείς μου απο-
φάσισαν επειδή δεν μπορούσαν να μας
μεγαλώσουν, να με στείλουν στον Πύργο
σ’ ένα σπίτι, να περάσω και καλύτερα και
να μου βάζουν και κάποια λεφτά. Ήταν
ένας θεός μου, στο χωριό, που ήξερε μια
οικογένεια στον Πύργο, ήταν δάσκαλοι,
συνταξιούχοι, θέλανε ένα κοριτσάκι για
συντροφιά — είχαν πει τότε αυτοί, για να
έχουν παρέα. Και να τους κάνει και τα
θελήματα, να το παίρνουν μαζί βόλτες.
Και αποφασίσαν οι γονείς μου, να με
στέιλουνε στον Πύργο. Οπότε μια ωραία
μέρα πήγε ο θεός στον Πύργο, κανόνισε,
ήρθε μετά στο χωριό, με πήρε...

Τότε εκείνα τα χρόνια τα κορίτσια,
όταν έφταναν 10 χρονών τα διώχνανε
από το σπίτι τους, νόμιζαν ότι θα περ-
νάγανε καλύτερα. Τελοσπάντων μια από
αυτές τις οικογένειες ήμουν και εγώ, και
εμείς στο σπίτι μας. Αγρότες ήταν οι γο-
νείς μου, φτωχοί πολύ, όπως ήταν τότε οι
περισσότεροι. Τα αδέρφια, τα αγόρια, τα
προστατεύαν περισσότερο από τα κορί-
τσια, στα χωριά...

Κανονίσαν να με γράψουν, με γράψανε
στο σχολείο, στο ημερήσιο θα με γράφα-
νε, αλλά υπήρχαν και νυχτερινά δημοτικά
τότε, μια ώρα το βράδυ, με γράψανε στο
νυχτερινό. Στην αρχή πραγματικά με χτε-
νίζανε, μου βάζαν κορδέλες στο κεφάλι
μου, με περιποιούνταν, με έντυναν, με
πρόσεχαν, μου είπαν να τους λέω «θείο»
και «θεία». Εγώ όμως άρχισα να κλαίω,
ήθελα να φύγω, στη βδομάδα. Στην αρχή
εντάξει, δεν με βάρεσαν, να με κακομε-
ταχειριστούνε, αλλά εμένα μου έλειπε το
χωριό, η μάνα μου. Γιατί ήμουν μικρή,
τρίτη δημοτικού.

Η θεία μου ήταν λίγο αυστηρή μαζί
μου και μου έλεγε ότι δεν θα φύγεις από
εδώ και άμα έρθει ο πατέρας σου θα του
πεις ότι περνάς μια χαρά.

Όταν ήρθε, χτύπησε το κουδούνι, χαρά
εγώ που είδα τον πατέρα μου, πραγματι-
κά, μου είπε κάποια στιγμή που μείναμε
μόνοι —εγώ ήμουν κοριτσάκι μικρό—
άμα θέλεις να φύγεις να σε πάρω. Και
εγώ του λέω όχι, όχι πατέρα, περνάω μια
χαρά, δεν θέλω να φύγω, ενώ από μέσα
μου έκλαιγα γιατί ήθελα να με πάρει.
Αλλά φοβόμουν τη θεία μου την Κόμη,
Κόμη την λέγανε, και φοβόμουν να του
το πω, φοβόμουν να μην το ακούσει ή
μην της το πει. Την είχα πάρει με φόβο,
ενώ δεν με είχε μαλώσει, μόνο με τα λό-
για. Τελοσπάντων, και η θεία, «Καλώς
τον κυρ Γιώργη», Γιώργη τον έλεγαν τον
πατέρα μου, και «Η κόρη σου θα περάσει
καλά, και θα την προσέξουμε» και αυτά.
Το είδε και ο πατέρας μου αυτό, του είπε
θα της βάλω της κόρης σου 15 δραχμές,
10 δραχμές τον μήνα, δεν θυμάμαι τώρα,
ήταν δεκάρες τότε. Του λένε, «Θα ανοί-
ξουμε λογαριασμό της Βούλας, και όταν
μεγαλώσει θα τα πάρει». Όντως μου ανοί-
ξανε λογαριασμό, μου ανοίξανε...Ξυπνού-

σα το πρωί, πιο νωρίς εγώ, με ξύπναγε η
θεία μου πιο νωρίς να σηκωθώ, να νιφτώ,
να χτενιστώ, τους ετοιμάζα το γάλα, του
θείου και της θείας, τις φρυγανιές τους,
μέλι, βούτυρο που τρώγανε και αυτά... Κι
εγώ όμως, δεν μ’ είχανε χωριστά — μαζί
στο ίδιο τραπέζι, γιατί πολλά κοριτσάκια
τότε που είχαν έρθει από το χωριό τα βά-
ζανε μόνα τους και τρώγανε, εμένα δεν με
βάλανε ποτέ μόνη να φάω, με παίρνανε
μαζί τους, τρώγαμε μαζί. Το μόνο αυτό.
Τους έφτιαχνα το γάλα, αυτοί κάθονταν,
εγώ πήγαινα στο δώματιο, άδειαζα το
γιογιό που έκανε τσίσα η θεία, της έπλενα
το γιογιό, άνοιγα πόρτες παράθυρα, όπως
μου είχε πει, έβγαζα όλα τα ρούχα στον
ήλιο έξω, κουβέρτες να λιαστούνε, σκού-
πιζα, καθάριζα τις σκάλες. Ό,τι μπορού-
σα, που ήμουν μικρή, παρ’ όλα αυτά τα
έκανα. Μερικές φορές τα παράταγα, άρχι-
σε με φώναζε, με έπιανε από το μαλλί, με
τράβαγε, έκλαιγα εγώ. Εντάξει μου πέρ-
ναγε. Μετά με καλόπιανε, και «Θα σου
πάρω εκείνο», και της έλεγα «Θα φύγω»,
και μου έλεγε «Αυτό μην το ξαναπείς, δεν
φεύγεις από δω».

Βγαίναμε έξω, μου έλεγε να μη μιλάω σε
κανέναν άμα δω από το χωριό, σε κανέ-
ναν. Πουθενά δεν είχα συναναστροφή,
πουθενά δεν πήγα, όπου πήγαινα πηγαίνα-
με μαζί. Πήγαινε σινεμά η θεία, με έπαιρνε
και εμένα μαζί της, όχι όλες τις φορές. Στο
χωριό πήγαινα μια φορά τον χρόνο. Στη
μάνα μου και στον πατέρα μου.

Με είχε μαγκούρα της, της λέγανε
«Έχεις τη μαγκούρα σου». Την βοηθούσα
δηλαδή στο οτιδήποτε, να της πάω το
νερό, να πει τα χάπια της, να την πλύνω...
Κι ας μην μπορούσα, ας ήμουν μικρή...
Δικό μου χρόνο δεν θυμάμαι ποτέ να
είχα...

Τελείωσα το δημοτικό, έγραψα για να
περάσω στο γυμνάσιο, στο οικονομικό
γυμνάσιο που υπήρχε τότε. Πήγα, έγρα-
ψα, πέρασα, αλλά δεν με στείλανε ποτέ.
Με σταματήσανε εκεί, στο δημοτικό.

Και το άλλο. Δεν με άφηνε να μεγαλώ-
σουν τα μαλλιά μου. Με πήγαινε στο
κομμωτήριο που κουρευόταν και μου τα
έκοβε τα μαλλιά πολύ κοντά, σαν αγόρι,
και εγώ έκλαιγα, που μου τα έκοβε τα
μαλλιά έτσι. Δεν ήθελε να χτενίζομαι, δεν
ήθελε να κοιτάγομαι στον καθρέφτη, δεν
ήθελε τίποτα από αυτά.

Όσο μεγάλωνα μεγάλωναν και οι
δουλειές. Μου μαζεύανε ρούχα και έπλε-
να από το πρωί μέχρι το βράδυ. Βάζαμε
στάχτη με αλυσίβα με καζάνι, και από το
πρωί μέχρι το βράδυ, τα άσπρα χωριστά,
τα σκούρα χωριστά, και τα χέρια μου εδώ
έβγαζε αίμα. Δεν με λυπόνταν, εντάξει
δεν με λυπόνταν. Θέλανε να κάνουν τη
δουλειά τους, να πλύνουν τα ρούχα, είχα
συνηθίσει μετά. Πήγα 12, πήγα 13, 14,
οι δουλειές πιο πολλές μετά. Μετά μα-
γείρευα όλα τα φαγητά. Και μου λέγανε
ότι μαγειρεύω και πάρα πολύ ωραία. «Το
μαγείρεψε η Βούλα το φαγητό!»

LITTLE GEORGIA

I met Nino by chance, about ten years ago near Larissis train station. I remember her wearing sunglasses and a baseball cap, her hair in blonde bunches, she had two young children running around her. We became friends. I learnt some Georgian words: gamarjoba, rogor khar, bodishi. Fairly soon, I found myself invited to a Georgian restaurant near Victoria square. I remember being surprised at the crowd in the restaurant: large groups of women who were drinking and dancing without a single male presence. As time passed, I could recognize Georgian being spoken by women on the subway, especially on Sundays. I had gained access into a whole new world- a world of female migration (part of which I recorded in my photo-series, *Little Georgia*). Over time, I sought further contact, conversations and friendships with Georgian women and visited the squares and spots where they hung out. The many different stories I heard soon began to merge into one, usually with a common point of departure and arrival, despite the many different versions: it was the story of the migrant (domestic) worker.

In 2018 I travelled to Georgia. By that time, I had understood that the Georgian community in Athens has its own meeting points on Sundays, on their main day off: at hair salons, money exchange bureaus around Omonia Square, and collectively rented boarding houses. In short, it is a community with its own routine and survival strategies within the city. Mainly though, I knew that women from Georgia, as well as other countries, have been burdened with the very difficult work of care, whilst having no legal status, social security or formal wage. The trip helped me realise that work-related migration of women from Georgia to Greece, despite being informal, is in fact systematic, and has been happening since the 1990s, following the dissolution of the Soviet Union. I also realised that the thousands of Georgian women who work in Greece, come mainly from the Imereti province and its' capital, Kutaisi, which is one of the poorest regions of Georgia.

In Kutaisi, Nino's mother, Makvala, was my host. Makvala- an active and dynamic woman, introduced me to the city. We communicated only by signing and gesturing. The absence of her daughter dominated the house, mainly through pictures of Nino as a baby-teenager-bride. On the fridge, the walls, the cabinet shelves. Maklava's personality, her kindness and her enthusiasm, dissolved my initial awkwardness. In Kutaisi I also met Madlena who had just returned to Georgia after numerous years working as a live-in domestic worker in Athens. She managed to buy a flat in the city with the help of her mother, who also worked as a live-in. In some respect, Madlena's story is a successful migration story. As a former journalist up until the war between Russia and Georgia, Madlena introduced me to people who knew a lot about the phenomenon of work-related migration from Georgia to Greece.

I returned to Athens having had learned a lot. Almost every household I visited in Imereti had at least one absent female member: a mother, a grandmother, a sister or a wife who had migrated to Greece, Italy or Turkey. I met children who were growing up with relatives, away from their mothers. Imereti, both in the past and at present, operates as the main tank that supplies Greece with domestic workers, from one generation to another, from mother to daughter(s).

The Georgian community in Greece is made up of thousands of women, most of whom work as domestic workers that look after the sick and the elderly, yet they are not visible. They are unseen because they are deliberately forced to live and work illegally long term. A series of questions arise: Why is it so hard for Georgian (and other) migrant women

to obtain legal status and work permits when there is such demand for their labour in Greece? Why must they get tangled in a web of bureaucracy that spans years, spending significant time and money in order to decipher it? Why do they not receive social security, work visas or a formal wage despite the fact that they work hard, for long hours, both night and day? Why are we only preoccupied with these women when we need them to look after our elderly or sick parents, as if they have just appeared out of nowhere? In truth, the more invisible their existence, the cheaper and more undermined their labour. The normalization of this condition within Greek society, hides the violence and oppression they are faced with.

The story of migrant labour is essentially one that has been silenced. It exists in the margins of official national rhetoric. This is because it contains stories that mainly take place in the unofficial side of economic life, in the sphere of black-market labour. Stories that many migrants themselves, would rather forget. On the other hand, domestic work is also, historically, invisible work: housework, child-rearing, caring for the elderly. A womans' work that is, since this type of labour disguises itself as women's social role.

Tatiana Mavromati

pages 11-12

ON CURATION

Sometime around the beginning of 2019, during a conversation with Tatiana Mavromati about her photographic series *Little Georgia*, we began discussing a possible curation of the photographs as part of a larger installation that would place the experience of Georgian women within a wider context. We began to imagine a visual research that would attempt to visualize the experience of migrant workers in the field of domestic work, and at the same time, shift attention to their functional role within the Greek home, and their essential role in the daily life of Greek society.

We were both aware that, in Greece, care work is undervalued labour. Domestic work is almost explicitly connected to women, as part of a “natural” role attributed to the female gender. As a result, it is hardly recognized as work at all. It seems implicit that housework, child-rearing and caring for the elderly are tasks that primarily burden the female members of a family; the mother, daughter, sister, or in the past, the “psychokori”. However, in recent years, whenever the Greek family couldn't or didn't want to provide the care needed, the job was passed on to “a woman”. This widely used phrase within the Greek language reveals the extent to which the term “woman” was and still is, synonymous to the job of the domestic worker. Since the 1990s, following the collapse of the Soviet States and the arrival of migrants to the country, households in Greece have had increasing access to a cheap work force that can be hired for all sorts of domestic services. The phrase “get a woman”, was gradually replaced with the phrase “get a Georgian”, or “an Albanian” or “a Ukrainian”, etc. The result is that an entire national identity is used to signify the role of the domestic/care worker. At the same time, it masks the fact that this work is precarious, undervalued, poorly paid, and lacking any social security, since migrants are forced to live and work as illegals, a status that guarantees their further exploitation. Even though the institution of “the Georgian” domestic worker (the migrant version of “the woman”) is widely evident across greek society, it is completely invisible. It takes place behind closed doors, where migrant women have no rights.

During our conversations we often wondered, “What would happen if one day all Georgian women left Greece?”.

The more we researched the subject, the more we realized that the answer to this question is that Greek society would be shaken to its very foundation: the Greek family. Particularly when it comes to the issue of caring for the elderly and the sick.

It was therefore clear to us that this exhibition ought to instigate a discussion amongst Greek audiences about our society's involvement, our structural relationship to the lives of the migrants who look after our homes and family members. And in order to do this, it must connect the experience of Georgian domestic workers to the daily life of Greek households, but also to the hidden history of female labour within the Greek home.

The curation of the exhibition, therefore, sought to compose a multi-faceted story, and resulted in a fairly demanding viewing experience for the audience. Especially if one considers that the overall duration of the audiovisual works exhibited, amount to more than an hour's duration. In some ways, the exhibition operates as a non-linear documentary, placing together photographs, documents and audiovisual elements that converse with one another and invite audiences to navigate the story in their own way.

Firstly, the photographic series *Little Georgia* welcomes visitors into the space and presents unseen moments of a female community whose members' personal life is fragmented by the type of work it is involved in. The photographs shed light on the survival strategies and support networks developed amongst Georgian women, despite their severe lack of personal time. At the same, a series of large-scale portraits of Georgian domestic workers presents them as dynamic subjects and dominates the exhibition space.

Parallel to the photographs, the video work entitled *In their own words*, weaves together five interviews of women pictured in the photographs. The video aims to create space for the narratives of women whose stories are either ignored or excluded from the public sphere. At the same time, the interviews focus on their experiences as workers, and how the conditions of their work affect their lives in an attempt to mirror Greek society instead of exposing the women's own personal life.

Contrary to a recent, dominant trend amongst migration-related arts projects, we did not want to present a view of Georgian women within Greek society on the basis of an aesthetised portrayal of some sort of personal misery. Nor did we want to focus on their country of origin. Instead, our aim was to highlight their function in relation to the demand for domestic work by the care industry, and the context in which that work is subject to exploitation. At the same time, we aimed to highlight the collective structures they create in order to survive.

This point of view is supported by the *The child servant*, an interview with Voula Karvouniari. The video attempts to draw a historical parallel between the experience of migrant women working as live-in domestic workers and the institution of the “psychokori” that existed in Greece until the late 70s. This practice involved young girls from rural backgrounds who worked as maids and domestic workers, without a wage, under conditions that resembled those of slavery. Voula worked without getting paid for over ten years for a wealthier family in the Greek provinces. Her story resembles those of the Georgian women when they describe the loss of their personal life, the isolation of working as a live-in maid, and the pervasive, disciplinary authority of their employers in their everyday life. Their testimonies point towards a historical continuum that is based on the devalued labour of women within the domestic environment and within Greek society as a whole.

An extract of the short documentary *Live-In* which was also exhibited in the space, attempts to portray this sense of

entrapment described by the women in both of the above works. The five-minute extract features a woman carrying out domestic chores and care duties in almost real-time. The film insists on presenting monotonous domestic duties in their entirety as a way of bringing the descriptions of domestic workers to life and, at the same time, in order to highlight the demanding, inhuman request for twenty-four-hour services from migrant women by Greek society.

A sound installation entitled *Employment Agency, how can I help?*, exposes the extent of the demand by Greek households for cheap domestic services. It features a series of extracts from real telephone conversations with employment agencies operating in Athens that specialize in providing domestic workers to Greek families. The conversations reveal the terms for a range of domestic services demanded by Greek households and, at the same time, point to a wider lucrative industry that centres around care services. On the walls of the gallery, six symbolic Curriculum Vitae are displayed alongside photographs of Athenian house exteriors. The CVs chart the work experience of Georgian women across various neighborhoods in Athens, whilst the photographs feature houses from various social classes across the city's urban landscape. The juxtaposition between the two aims to create an informal map of the city that indicates the scale and demand around domestic services.

The lives of Georgian women in the city are determined by their structural role as domestic workers. Their presence is intrinsically linked to the labour they perform. It is linked to domestic work, to the Greek household and therefore to us, as a society. The conditions under which they live are not some far-removed, exotic spectacle, but rather, a by-product of our own social condition and of the Greek state's use of migrant labour. In this respect, we feel that the story of Georgian women in Athens concerns us as women who live and work in the same city. And that the debasement of their life is connected to our own.

We look at their female community and it's support networks and we learn from it. In the bonds between Georgian women, we recognize our own friendships and relationships with women in our everyday life, especially at times of economic crisis, when informal support structures have become increasingly essential. We recognize that the work they carry out within the domestic sphere is not far-removed from our own experience and that, as female subjects, we are never too far from that social role. At the same time, there is a vast social distance between our experiences, one which cannot easily be bridged. The conditions of live-in domestic work and the lack of legal status are already huge social barriers. It was extremely hard for the women we collaborated with to actually meet with us, face to face. We could only meet on their one day off, amongst all the other important things they had to do on that one day. With many, we met only once for the interview, all other conversations happened over the phone. In some way, the exhibition mirrors this fragmented process: we tried to weave a narrative by piecing together all the different types of contact that we had with the participant women. Despite these obstacles, the women managed to develop an in-depth conversation with the project, they gave us what little time they had and shared their thoughts, experiences and a part of their lives with us. And for this, we sincerely thank them.

Laura Maragoudaki

Sunday. On that day, we put on our best clothes and go out and we are happy. We meet our people, maybe it is our mothers, sisters, aunts, girlfriends or any friends we have made. And we spend our Sunday together.

TEONI

I didn't feel far away from where I belong because there are many Georgian women I knew here. I met most of the people I know at the church of Saint Panteleimon where we do a monthly prayer in Georgian.

INGA

Those who have houses might get together there. Some women have rented a house together and pay the rent jointly so they can go there on their day off.

TEONI

I met many people here and I didn't feel that I was away from home when I had the child.

It was difficult to be at home alone with the child but I have many good friends in my life.

We visit each other, we go to the beach. We go for lunch or dinner, and we have beautiful friendships.The people I met here, all the women from Georgia we have become good friends. So I cannot say that I have only ever felt like a stranger or that my life was full of problems. I have felt a lot of love in my life here in Greece. And that's why I like it here.

[page 45](#)

Sunday Women exhibition view, Kamiros, Athens, October 2021

[pages 46-47](#)

Sunday Women exhibition view, Künstlerhaus Bethanien, Berlin, July 2022

[pages 48-87](#)

LITTLE GEORGIA

photographic series, 2014-2021

[pages 88-89](#)

Sunday Women exhibition view, Künstlerhaus Bethanien, Berlin, July 2022

[pages 90-95](#)

THE CHILD SERVANT

video, 2020, 16:13´

When I was 9 years old my parents didn't have the means to raise me and they decided to send me to a family in Pirgos to give me a better life, and also to earn some money for myself, as was the arrangement back then.

An uncle of mine from the village knew of a family in Pirgos. They were a couple, retired teachers. They wanted a girl to keep them company. I would also help with house chores, but mainly they said they wanted companionship.

So my parents decided to send me to Pirgos. My uncle went over to make the arrangements and then he came back to the village and took me away. Back then, when girls reached the age of 10, their families would send them away, to try and give them a better life. One of these families was mine. My parents were farmers. We were very poor, like most of the people. In villages, boys were more protected than girls...

They had arranged to enrol me in day-school, but there was also night-school, where you went for one hour at night. In the end, they sent me there. At first they cared for me; they combed my hair, put ribbons in it, they bought me

clothes, they tended to my needs. And they asked me to call them Aunt and Uncle.

But at the end of the first week, I was crying and I wanted to leave. They didn't hit or mistreat me at first but I missed the village and my mother, because I was only 9 years old. My Aunt was strict with me. She would say to me..."You aren't leaving here. If your father comes to visit you are going to tell him that you're having a great time".

Indeed, when my father came to visit there was a point during his visit that the two of us were alone and he said to me: "If you want to leave, I will take you". And I said, "No, Father. I am doing great here". But inside I was crying and I wanted to leave. But I was afraid of Aunt Komi. That was her name. I was scared she would hear me, or that my father would tell her. Even though she hadn't scolded me, she had made me afraid using just her words. So my Aunt welcomed my father and told him, "We will take good care of your daughter". She also told him,"We will open a bank account for her, and put some money in it. We will be putting 10-15 drachmas in each month. It will be Voula's money, and she will have it when she grows up". And so they did, they opened an account for me.

My Aunt woke me up early in the mornings. I would wash and comb my hair, and then I would go prepare my Aunt and Uncle's milk and their toast and honey, so they could take their breakfast. I sat with them at the table, though girls in my position were often made to eat separately. I was never made to eat alone. We always sat at the table together.

So I would prepare the milk and while they ate, I would go to their bedroom and I would empty and wash the potty that my Aunt used. Then I would open the doors and windows, as she had told me to do, and I would bring all the clothes and bedding out into the sun. Then I would sweep and clean the stairs. I did my best, but I was still very young. Sometimes I gave up. Then she would yell at me, she'd pull my hair and I would cry.

When I stopped crying, she would cuddle me and promise to buy me things and when I threatened to leave, she'd say, "You are not leaving".

When we went outside, she forbade me to talk to anyone I saw from the village and so I had no interactions. Anywhere I went, I went with her. She would take me to the cinema with her. Not every time, of course. Once a year, I would go to the village to see my mother and father.

People called me "her walking stick", because I helped her in everything. I brought her water, I gave her her pills, I washed her, I did everything. It didn't matter that I was young and couldn't do most of those things. I don't remember having any time for myself.

I graduated from primary school and sat the exams to proceed to high school. I was to go to the Financial School, a type of high school that existed then. I passed the exams but I never went. They stopped my education after primary school.

Another thing my Aunt did, she would forbid me to grow my hair out. She would take me to the hairdresser and have my hair cut very short and I would cry, because I looked like a boy. She didn't want me combing my hair or looking at myself in the mirror. She didn't want any of this.

As I grew, my chores increased. I would be washing clothes from morning until night. I mixed ash and lye in a big cauldron and washed light and dark clothes separately, scrubbing until my hands were bleeding. They didn't feel sorry for me; they just wanted the job done. And I got used to it. As I turned 12, 13, 14, the chores increased further. I started cooking. I cooked everything, and they said I cooked well, too. They would boast, "Voula made the food!". I never had a single penny of my own. I never had pocket money, to buy the things I wanted or, as I became a teenager, to buy

myself some clothes. We would pass by the bakery and I would crave the sweets on display. And as we would pass by, my Aunt would say, "It's too bad that I am diabetic. I cannot have any sweets!". But she wouldn't buy them for me, either. And when we got home, I would cry.

Back then, my Aunt was a member of a local charity and my Uncle was a trustee there.

So they would bring the donations home, in two big bags of change. In the afternoons, I would wait for them to fall asleep and I would take 50 cents, to buy myself some ice cream. I would take the money from those bags and I would go and buy a vanilla-flavoured ice lollie. I'd eat it on the way back, so they never knew.

I was not morally abused. They wanted to appear like the perfect family and show that they treated me well. But I was not happy. During all those years, I wanted to leave.

At 16-17, I became more defiant, and so they started yelling at me. I would go shopping with my uncle and he would order me around, like a servant. I couldn't tolerate this any more. They'd send me to their son's house, to do chores there, too. And I would say, "No, I'm not going". They would respond, "Don't talk back", or "You are so full of yourself lately". That's why I rebelled later. They also wouldn't let me wear the clothes I wanted to. At some point I wanted to start wearing shorter skirts but they forced me to wear skirts that stopped below the knees. By that time, I was 17-18 years old and I was seeing that other girls were living completely differently. They could go out with their friends and they were allowed to go to the movies on their own. I wasn't allowed to go anywhere. That's why, later on, I reacted to everything. They would tell me to do the dishes, and I wouldn't; I would leave them piling up in the sink. But they wouldn't do them either, they expected me to. They would pull my hair and scold me but they never really hit me. Who knows, maybe they were scared. But they never hit me. At most, they would pull me by my hair or by my ear. They used to be teachers so maybe they were used to pulling the ears of their students. In any case, that's all they ever did to me. When I was about 18-19, I rebelled and I left. They wouldn't let me pick the clothes I wanted and forced me to wear the ones they chose. I would cry, but I wore the clothes because I had nothing else to wear. So I decided to leave.

They had promised to put some money aside for me. Nobody ever checked how much they put aside each month or year. Every once in a while, they would give my father some spending money to cover his own needs. After spending ten years there, once I decided to leave, they gave me 100.000 drachmas. Back then, you could earn that amount in a year's wages. So, basically, I worked for free for the majority of my time there. I worked to serve them, and to have a plate of food.

I am still traumatised by this experience. Because, all those years, I never had my own opinions. I was not allowed to form my own character. And this made me weak. It made me unable to express myself because for 10 years, I was trapped, and all I could say was "Yes, Aunt". The trauma I sustained from this experience stayed within me, even after I left that place. My soul was traumatised, and, to this day, still is. It was the same thing when I got married. I always felt obligated to say "Yes" to my husband, something that has made me stressed and upset throughout my life.

Still, I think that my character must have been strong because I was able to endure and ultimately become stronger. My character has changed, and I am not as submissive anymore. I had a family, I have four children. My children love and respect me. But sometimes I still feel like I should be submissive. I often still put myself in the submissive position

and find it difficult to rebel. And if I do, I then get upset. That is the result of the 10 years I spent in that house. Where I always had to be submissive, catering to the needs of others, being ordered around and saying yes to everything. I could never say no.

My Aunt never expected me to actually leave but I did, because I couldn't take it anymore. That's when I understood the strength of my own character and realized how much this experience had affected me.

We would like to thank Voula Karvouniaris for sharing her story with us.

[page 96](#)

Voula, 2020